

Az írást vitaindítónak szánom, abban a reményben, hogy a felvetett kérdésekkel kapcsolatos esetleges reflexiók hozzájárulnak egy jövőbeni közös álláspont kialakításához.

Könyvgyűjtő, könyvkereskedő, könyvtáros, bibliográfus. Történeti sorrendben. A könyvtárak egy-egy gyűjtő gyűjteményére épültek, ezért első a sorban. A könyvtáros kiszolgálja gyűjtőt és a könyvtárat, a bibliográfus rendszerezi az anyagot. Az első két szereplő számára fontos a könyvek értéke, a másik kettő számára nem.

A könyvgyűjtők és antikváriusok jelentik az életet a rendszerben, általuk gyarapszik a könyvtár, ezért az ő szempontjaik figyelembevétele alapvetően fontos. A legfontosabb ezek közül, hogy korrektül azonosítani tudjanak egy nyomtatványt, megbecsülve annak értékét, melyet alapvetően meghatároz jelentősége, ritkasága és keresett volta, ehhez pedig minden apró részletre is kiterjedő bibliográfiákra van szükségük. Minden részletre, tehát az esetleges változatokat - vagyis nem csak szedésbeli különbségeket, hanem kiadói kötésvariánsokat, de esetleges papírmínőség különbségeket is regisztráló, a könyv ritkaságát véleményező, az ismert példányokat is regisztráló, megbízható kézikönyvekre. Petrik Géza könyvészete és az erre épülő nemzeti bibliográfia erre alkalmatlan. Például a németek, Schiller: „A Haramiák” (die Räuber) első kiadásánál különbséget tesznek első kiadás első nyomtatás és második nyomtatás között. Anyagiakban kifejezve, az előbbi tízszer annyiba kerül, jóllehet csupán néhány szedésbeli eltérésről van szó. Ez a finom különbségtétel a magyar könyvészetben ritka. Azonban nem csupán anyagiakról van szó. Egy ismeretlen nyomtatvány nem okvetlenül drága, például egy ponyva olykor annyiba kerül, mint egy villamosjegy, de előbukkanása mégis öröm, mert gazdagítja a könyvtörténetet. Egy könyvtári katalógusban ez is csak egy adat, de egy gyűjtő számára kincs.

Három példával szeretném illusztrálni gondolataimat.

• **PETHE BIBLIA** (Szent Biblia. Ultrajektomban (Utrecht) 1794. Altheer J. Sajtó alá rendezte kisszántói Pethe Ferenc)

A könyvészet a Bibliát két térképpel és két metszet címlappal tekinti teljesnek. Csakhogy a Biblia ötféle papíron jelent meg, a legolcsóbb 3 forint 30 krajcárba, a legdrágább több mint a duplájába, 7 forintba került. Ezen kívül két metszet címlapot és két térképet is lehetett hozzá vásárolni Borda Antikvárium 2. ajánlójegyzék (1984) 219. tétel. Sajnos az erre vonatkozó feljegyzéseimet és a korabeli hirdetésről készített másolatot nem találok, így legnagyobb sajnálatomra kénytelen vagyok harminc éve írt szövegemre hivatkozni). Itt nagyon fontos, hogy lehetett. A vásárló döntéseire volt bízva, milyen minőségű papírra nyomtatott példányt vesz, és hogy áldoz-e térképekre és metszett címlapokra. Mindezekből egyrészt következik, hogy matematikailag negyvenöt változat létezhet – ezek egyike sem szövegváltozat, ez a rekordnak tekinthető szám csupán elméleti, hiszen aligha valószínű, hogy valaki csak egy metszett címlapot vett a szöveg mellé –, másrészt hogy a vásárolható kiegészítések nélküli, vagy csak azok egy részét tartalmazó példányok sem hiányosak (Amennyiben fizikai beavatkozásnak nincs nyoma az adott példány esetében.), csupán mások, változatok. Egyes publikációk ismertetnek ugyan fölfedezett változatokat és kiadásokat, de a nemzeti bibliográfia ezekről nem, vagy csak nagy késéssel vesz tudomást. A Petrikkel kapcsolatban nekem az a véleményem, hogy a további köteteket már nem nyomtatott formában kellene megjelentetni, a legjobb megoldás az lenne, ha fizetössé tennék, és föltennék a világhálóra, ahol gond nélkül lehetne frissíteni az adatokat. Ezzel párhuzamosan el kellene kezdeni a Petrik könyvészetét fölváltó nemzeti bibliográfia összeállítását, valamint ettől független, önálló bibliográfiában vagy bibliográfiákban feldolgozni a hivatalos és alkalmi nyomtatványokat, így például a rendeleteket, köröző leveleket, hirdetményeket, és egyéb, egylevelű és aprónyomtatványokat. Szerintem minden nyomtatványt, ahogy a Kner bibliográfia (Lévay Botondné-Haiman György, A Kner Nyomda, Bp., 1982) tette. Nem kell foglalkozni a hatalmas mennyiség okozta problémával, folyamatosan csinálni kell, akkor is, ha évszázadok alatt sem lesz befejezve.

• Még egy példa: **KRÚDY GYULA** *Ifjúság* című kötetének, Gedényi Mihály (Krúdy Gyula bibliográfia, Bp., PIM, 1978. 527.) nyolcféle kiadói kötészíri változatát regisztrálja, anélkül, hogy ezek egymáshoz viszonyított gyakoriságára utalna, a nemzeti bibliográfia meg sem említi ezeket. A filatelisták már elvégezték ezt, a példányok értékelése szempontjából fontos munkát, alapvető kézi könyveik jelzik a ritkaság fokát.

Néhány részbibliográfiától eltekintve, a magyar nemzeti könyvészet ebből a szempontból szerény színvonalú, ugyanis nem tesz egyebet, mint regisztrálja egy szöveg megjelenésének a tényét (az RMNy üde kivétel), figyelembe sem véve az esetleges változatokat, néha még a források hitelességét sem vizsgálva. (A példányok összevetésénél számos változat kerülhet még elő. Például az „1848dik évi Magyar Országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek” esetében. A cím ugyanaz, de esetenként még a terjedelem is eltérő. Gvadányi, *Pöstitényi Fördésének* néhány évtizede felfedezett, két azonos terjedelmű, de eltérő szedésű változata ismert. Ezeknek nemcsak a létét, hanem az okait is vizsgálni érdemes.) Előre bocsátva, hogy Petrik Géza személyét becsülöm (elsőként ismerte fel a nemzeti bibliográfia hiányát.), de könyvészte gyengére sikeredett, hibák bányája sok hiánnyal. Lényegében minden kritika nélkül összehordta az általa ismert anyagot, meg sem kísérelte meghatározni az év-, a hely-, vagy a szerző nélkül megjelent nyomtatványokat, az esetleges változatok ismertetése föl sem merült, és a rendszere is avított, de ez úgy megtetszett a magyar bibliográfusoknak, hogy a mai napig erre a fővenyre építkeznek.

• A nemzeti bibliográfia későbbi, a két háború között megjelent nyomtatványokat számba vevő fekete kötetek (nagy érdeme azonban, hogy felsorolja a sorozatokat) sem törődnek a változatokkal, legfeljebb annyit írnak, hogy „u.a. bibliofil kiadás”. Hát nem ugyanaz. Például **JUHÁSZ GYULA** „*Késő Szüret*” című kötetének bibliofil kiadása nemcsak hogy jóval nagyobb méretű, és jobb papíron jelent meg, de borítékrajza (Kozma Lajos) is más, nem is szólva néhány szedésbeli eltérésről. Én az ETO rendszert nem szeretem, azt, hogy műfajok szerint csoportosítja a könyveket, egyébként meg minden finom részletet (címváltozat, szövegváltozat, szedésváltozat, kötészíri változat, esetleges egyedi jellegzetességek sehol.) semmibe vevő adathalmaz, a könyvcímek lélektelen lágere.

A tipográfus, illusztrátor, nyomdász és a könyvkötő¹ éppoly fontos része a műnek, mint a szerző. Egy jó bibliográfia minden változatot ismertet és még arra is kitérhetne, hogy a kiadott szöveg hiteles, esetleg romlott, csonka vagy átírt. Az utóbbi években több olyan, bibliográfiai szempontból gyenge színvonalú kötet is megjelent, amelyik még támogatást is kapott, nemcsak a kiadásra, de olykor még a kutatásra is.

Tisztában vagyok vele, hogy tervezik az RMNy folytatását, a 18. századi nyomtatványok számbavételét, ha végeztek a 17. századdal. Csakhogy az RMNy úgy készül, mint a Luca széke, ilyen tempó mellett a 18. század feldolgozásának vége évszázadokban mérhető, nem is szólva a 19. századról, ahol olyan lenézett, de bámulatos életművet hátrahagyó kiadók voltak, mint például Bucsánszky Alajos. Maradnak a részbibliográfiák és gyűjteményi katalógusok, mintegy előmunkálatai a soha véget nem érő RMNy-nek, amelynek időhatárát 1800-ban vagy 1850-ben lehetne kijelölni. Az ezt követő következő időhatár a történelmi Magyarország megszűnésének dátuma, 1920 lehetne. Tekintettel a régi nyomtatványok folyamatos pusztulására, szorít az idő. Nincs pénz, még az RMNy kötetekre sem könnyű szerezni, pedig maradandó érték létrehozásáról van szó. Pénz egyébként mindig van, amire szánnak, csakhogy tisztelet a kivételnek mindenütt közepszerű, vagy még annál is gyengébb minőségű emberek vannak vezető, döntéshozó pozícióban. Nemcsak most, mielőtt még valaki aktualizálná mondandómat. A könyvtárakban gyarapításra, ami alapvető fontosságú, alig lehet pénzt szerezni, és sok esetben annak azonnali felhasználásáról sem dönthet egy személyben a gyűjteményvezető, engedélyeket és aláírásokat kell beszerezni, ami időigényes, pedig gyorsan kell dönteni. Egy mulandó, egy napos rendezvényre könnyebben adnak, mint maradandó értékek létrehozására, ami utal a döntési pozícióban lévő emberek szín-

¹ A könyvkötők legmostohább szereplői a rendszernek. A szakemberek elakadnak a Corvina és az antikva kötéseknel. Ma Kner Erzsébet ismert név, jöllehet ő csak egyike a kor könyvkötő mestereinek, hogy csak Cserna Juliska nevét említsem, aki legalább akkora művész volt. Sajnos a két háború közötti korszak mestereinek és művészeinek számbavételére nem ismerek összegző példát. A háború utáni időkből egy név közismert, kontárok fejedelme, a könyvkötő szakma „Mekk-mestere”, Váci György. Szíj Rezső még könyvet is írt róla, kötéseit díjazták, sztár volt a maga korában, mint Pióker Ignác, Vác városa díszpolgárává választotta, emléket, mint a szakma aranykoszorús mesterét, hódolattal őrzik. Rendes ember volt, csak ahhoz nem értett, amivel foglalkozott. Isten nyugosztalja, szerencsénkre nem köt és „restaurál” többet.

vonására is. Annak idején például az Akadémia Kiadó a minőséget és a fontosságot szem előtt tartva számos, alapvető könyvet jelentetett meg, köszönhetően a szakkönyvkiadás állami támogatásának. Hibás döntés volt magánosítani. Szomorú, de a haszonelvűség miatt a magyar kultúra ma sok szempontból kiszolgáltatottabb, és rosszabb helyzetben van, mint a rendszerváltozás előtt.

• **MEDGYESI PÁL**, *Praxis Pietatis*, Lőcse 1638. RMNy 1735.

A példányokban található, önálló füzetjellel megjelent csíziót, mint a nyomtatvány részét említik, miután a csízió példányai néhány kivételtől eltekintve a *Praxis Pietatis* példányaiban maradtak fenn. Nem minden példányban, mert például Szabó Károly nem írta le, mivel az általa vizsgált kötetekben nem volt bekötve. Miután a csízió, mint önálló nyomtatvány is forgalomba került, véleményem szerint ez elég ok arra, hogy önálló bibliográfiai tételként írják le az RMNy-ben. Az, hogy ezt nem tették, elfogadható lenne abban az esetben, ha bizonyítani tudnák, hogy a kiadó szándéka ellenére került forgalomba. Amennyiben a kiadó szándéka szerint került önállóan forgalomba, önálló nyomtatványként kell leírni, miután vallják, hogy szigorú következetességgel kell ragaszkodni a szerkesztési elvekhez. A kérdésre a harmadik példában visszatérek, és az ilyen típusú kiadásokkal kapcsolatos nézeteimet ott fejtem ki. Az eddigi elmélet szerint, az együttes megjelentetés szándéka az egyedüli szempont, ami egy nyomtatási folyamat alatt készült – Az ívjelzések, vagy ahogy Borsza Gedeon szereti, a füzetjelek szerint –, az összetartozik. Ez általában igaz is, de mint mindenütt, lehetnek kivételek, és ezek megnyugtató kezelésére is fel kell készíteni egy modern bibliográfiai rendszert.

• **GELEJI KATONA ISTVÁN**, *Titkok Titka*, Gyulafehérvár, 1645. RMNy 2103.

A könyv példányaiban található a szerző „*Magyar Gramatikátska*” című, önálló címlappal és füzetjellel megjelent nyolc oldalas műve, melyet az RMNy egy bibliográfiai tételként ír le, de Szabó, szerintem nagyon helyesen, mint két önálló nyomtatványt (RMK I. 772.; RMK I. 773.). Az RMNy, anélkül hogy vizsgálta volna az okokat, kész tényként kezeli, hogy bibliográfiai szempontból összetartoznak. Azért mert mindkét esetben – mind a csízió, mint a „gramatikátska” példányai néhány ki-

vételtől eltekintve – két testes kötetben maradtak fenn, jóllehet egyik szöveghez sem kapcsolódnak, mintegy idegen testek a könyvekben. Ez a felfogás a bibliográfiai teljesség tekintetében kétségtelenül egyszerűsíti a helyzetet. Ha nincs kérdés, nem is kell azt megválaszolni. Ha az volt a kiadó szándéka, hogy össze nem illő szövegeket együtt hozott forgalomba, vegyük tudomásul, és ne firtassuk okait.

Semmi okot sem látok arra, hogy ne tegyünk föl kérdéseket ezzel kapcsolatban, mivel az erre adott válasz alapvetően érinti az RMNy bibliográfiai teljességgel kapcsolatos álláspontját. Milyen eredményre jutunk, ha föl tesszük a kérdést, hogy mit keres az említett két nyolc levélnyi, szövegében független nyomtatvány, önálló füzetjellel és címlappal, az említett ezer oldalas könyvekben? Vegyük számba a lehetőségeket:

1. Ez volt a kiadó szándéka. A kiadó az alpművel párhuzamosan kinyomtatta a kis füzetet, majd a könyvhöz csatolta, és külön nem árulta. Ez utóbbi a feltétele annak, hogy helyesnek lehessen elfogadni az RMNy leírását.
2. A kiadó a tartalmilag független kis füzeteket azért kötötte be a terjedelmes könyvekbe, hogy minél több olyan olvasóhoz is eljussanak, akik egyébként a kis füzeteket nem rendelték volna meg, mintegy tájékoztatásul, további példányok megrendelésére számítva. Ezzel egyben biztosította fennmaradásukat is, jóllehet ez a szempont a kiadó részéről nem feltételezhető. És valóban, a csízió, és a gramatikácska önállóan forgalomba került példányai, egy-két kivételtől eltekintve megsemmisültek az idők folyamán – mint ahogy a hasonló terjedelmű apró- és ponyvanyomtatványok jelentős többsége is –, míg példányaik a testes kötetekbe kötve megmaradtak. Ebben az esetben a terjedelmes alpmű csupán őrzője a tartalmilag független kis füzeteknek, bibliográfiai szempontból nem is tartoznak hozzá, önálló bibliográfiai tételek.
3. A kiadó szándéka kétféle volt. Egybekötve is, és önállóan is forgalomba hozta az adott nyomtatványt. Egy munkafolyamat alatt készültek, de kétféle módon kerültek forgalomba. Ez megkérdőjelezi azt a tételt, miszerint ami egy munkafolyamat alatt készült a nyomdái-

ban, az bibliográfiai szempontból kivétel nélkül összetartozik. Amennyiben a kiadó szándéka szerint kétféle módon kerültek forgalomba, akkor ebben a bibliográfiai rendszerben egy éven belül két helyen is szerepeltetni kellene ugyanazt a nyomtatványt, ami elfogadhatatlan. A megoldás az, hogy a kolligátumokban található olyan nyomtatványokat, amelyekre nincs utalás – őrszó, folyamatos füzetjel vagy lapszám, erre vonatkozó adat a címlapon, vagy máshol a szövegben –, hogy az adott könyv részei, önálló tételként kell fölvenni, megjegyezve, hogy a példányai (vagy azok többsége) egy másik könyvbe kötve maradtak fenn.

Az RMNy, Borsa Gedeon és munkatársai nagy műve példaértékű minden bibliográfus számára. Ez akkor is igaz, ha nem értek egyet egyes szerkesztési, és a bibliográfiai egységgel kapcsolatos felfogásukkal. Az előbb említett, szerkesztési elvekkel kapcsolatban lenne két észrevételem:

1. Azt az elvet, hogy csak a legalább egy magyar mondatot tartalmazó művek kerülnek felvételre (a csak magyar szavakat tartalmazó művek nem), feleslegesen korlátozónak tartom, mivel így kimaradt az első magyar szót tartalmazó ősnymtatvány és az első magyar szavakat tartalmazó antikva is a bibliográfiából. Ezt is átgondolnám a bibliográfiai egység fogalmával egyetemben, és a következő kötetben a pótlások között szerepeltetném Laskai Osvát (*Sermones de Sanctis*) és Temesvári Pelbárt (*Secundus Liber Rosarii*) művét, de áttekinténém az eddig csak kiadói kolligátumként leírt kiadásokat is.
2. A bibliográfiai egység fogalmának dogmatikus értelmezése, amelyet az RMNy legnagyobb elvi tévedésének tartok, nemcsak az említett *Praxis Pietatis* és a *Titkok Titka* esetében érhető tetten, hanem például az 1639-ben, Debrecenben megjelent Werbőczy kiadás (RMNy 1922) esetében is. A címlapon egyértelmű a nyomtatás éve: 1639. Ott azonban csak egy utaló szerepel, majd a könyvet, mint 1642. évi kiadványt írják le, a következő magyarázatot fűzve hozzá: Egyrészt elismerik, hogy a *Tripartitum* valóban 1639-ben került ki a nyomtató prés alól, de hozzátesszik, hogy Index nélkül. A Telegdi-féle index csak három évvel

később, 1642-ben készült el. Szerintük ekkor teljesült a kiadó szándéka, és ezért döntöttek úgy, hogy az 1642. évnél szerepeltetik a könyvet. Nézetem szerint helytelenül, ugyanis azt, hogy a *Tripartitum* index nélkül is forgalomba került bizonyítja, hogy példányomhoz egy 1611. évben, ugyancsak Debrecenben nyomtatott index van kötve. Ez mutatja egyrészt, hogy az indexre volt igény (ez vezette a kiadót arra, hogy három évvel később mégiscsak nyomtasson indexet a könyvhöz), másrészt, hogy a törvénykönyv index nélkül is forgalomba került, mégpedig a kiadó szándéka szerint. Az említett esetben, miután 1639-ben a *Tripartitum* index nélkül jelent meg, ezt egykori használója egy korábbi kiadásból pótolta. Meglepő, hogy az 1611.évben kiadott Werbőczyhez nyomtatott indexet 28 évvel később még önálló nyomtatványként lehetett kapni. Az 1639-ben kiadott debreceni Werbőczy tehát három változatban létezhet: index nélkül, indexszel és más évben kiadott indexszel is. Könyvtárosi szemmel ebből csak az egyik komplett, de véleményem szerint ez három lehetséges, gyűjtői szemmel megközelítően azonos értékű változat. Az 1639. évhez nem utalót kellett volna tenni, hanem önálló nyomtatványként leírni a *Tripartitum*ot megemlítve, hogy az index három évvel később készült el. Majd három évvel később ugyancsak önálló nyomtatványként leírni az indexet is, megjegyezve, hogy példányai az 1639. évi kötettel egybekötve fordulnak elő (ahogy Szabó Károly tette). Csakhogy ezzel a kiadással csapdába kerültek. Ha így írják le, azzal beismerik, hogy az RMNy, a bibliográfiai egységgel kapcsolatban kizárólag a kiadó – számos esetben csak feltételezhető –szándékát figyelembe vevő rendszere mégsem tökéletes, és hiba volt eltérni Szabó Károlynak a bibliográfiai egységgel kapcsolatos felfogásától. Ezt azért mégse, de valami indoklást csak mondani kell, ezért azt írták, hogy azért szerepel az 1639-ben nyomtatott könyv 1642 alatt, mert a két könyvet „együttesen hozta forgalomba Fodorik” – ez csak 1642 után lehet igaz –, ennek következtében ezt így kell egy bibliográfiai egységnek tekinteni, a végén még hozzátéve, hogy „a megjelenés évének az utolsó részlet elkészülésének időpontját kell tartani.” A megjelenés éve azonban nem felfogás kérdése, hanem tény. Nem gondolhatják komolyan, hogy Fodorik

kinyomtat egy terjedelmes törvénytárat 1639-ben, majd félre teszi, ezt követően pedig három éven át azon vacillál, hogy nyomtasson-e hozzá mutatót, ahelyett, hogy árulná. Mint az előzőekben bizonyítást nyert, árulta is. A bibliográfiai egység fogalmának dogmatikus értelmezése gépiessé, sivárrá teszi a könyvészetet, elveszi azt, ami igazán élvezetes a régi könyvekben, a könyvészetben, a változatosság szépségét. Itt mutatkozik meg az, hogy a gyűjtők és antikváriusok szempontjai másodlagossá váltak a rendszerben.

Szeretnék kitérni a bibliográfiai egység fogalmát jelenleg meghatározó kánonra, a kiadó szándékára. Azt biztosan kijelenthetjük, hogy a kiadót az a szándék vezeti, hogy a minél több példányt adjon el nyomtatványából. Ezért, egyes esetekben a kisebb pénzű vevőknek is lehetővé teszi, hogy vásárolhassanak a könyvből, mégpedig úgy, hogy készít olcsóbb papírra nyomtatott változatot vagy változatokat is, a kiadói kolligátumok egyes eseteiben pedig lehetővé teszi, hogy megvehessék a főszöveget, vagy az önálló részeket is, nemkülönben az esetleges illusztrációkat is, külön-külön. Ez a magyarázata az olyan kiadói kolligátumok létezésének is, melyek önálló címlappal, füzetjellel és lapszámozással ellátott, gyakran az adott könyv témájától független szövegű részeket tartalmaznak. A kiadó szándéka, üzleti szempontjainak megfelelően, többféle is lehet. Kolligátumban is, és önállóan is forgalomba hozhat egyes műveket, de egy vagy több kiadványát is belekötheti általa kiadott könyvekbe, ha számára ez üzleti szempontból előnyös. Ezt a változatosságot az RMNy rugalmatlan, a kivételek kezelésére alkalmatlan rendszere nem tudja megnyugtatóan kezelni. Ha mégis szembesül egy problematikus esettel, akkor erőltetetten szuszakolja be a rendszerbe, ahogy ez az említett debreceni Werbőczy esetében is történt.

A kiadó gyakran szembesült azzal, hogy minden igyekezete ellenére kiadványainak egy része a nyakán marad, olykor évtizedekre is. Ezeket idővel különböző fortélyokkal megpróbálja eladni, például később más címlapot nyomtat a könyvtesthez, nem egy esetben koholt évszámmal, vagy különböző összeállításokat készít a rendelkezésére álló készletből. Ezek bibliográfiai rendszerbe illesztése sem mindig problémamentes.

Az a véleményem, hogy a kiadó szándéka csak az egyik megvizsgálandó szempont a bibliográfiai egység meghatározásánál. Amennyiben minden egyéb szempontot felülíró dogmaként fogadjuk el, annak az a következménye, hogy például nem tudunk elfogulatlanul megvizsgálni egy kolligátumot. A legnagyobb probléma ezzel az, hogy nem lehet kizárólagos szerkesztési alapelvként elfogadni a bibliográfiai egység tekintetében egy olyan tételt, aminek több olvasata is lehetséges.

Ezek után át kell tekinteni és megvizsgálni, hogy kiadói kolligátum-e egyáltalán az, amit ma annak tekintenek, vagy csak egyszerűen kolligátum. Például Veresmarti Mihály két műve (RMNy 1788 és 1902) néhány kivételtől eltekintve, egybekötve fordul elő a könyvpiacon, jóllehet két önálló nyomtatványról van szó, vagyis ha jelentős többségében egybekötve fordul is elő két, vagy több régi nyomtatvány, az nem bizonyíték arra, hogy bibliográfiai értelemben is összetartoznak.

Szorosan nem ide tartozik, de érdekes probléma például az imádságos könyvek esetében az, hogy gyakran vendég metszetet vagy metszeteket, de olykor egész metszetsorozatot is kötöttek a könyvbe, így azután, ha egyetlen példányban ismert a nyomtatvány, könnyen juthatunk téves következtetésre, az adott kiadás teljességével kapcsolatban.

Az, amit mondok, hogy újra kell értelmezni a bibliográfiai egység fogalmát, nehezen meghallgatásra találni. Azt mondom, hogy térjenek vissza Szabó Károly (RMK) rendszeréhez. Ő ugyanis, miután eszébe sem jutott, hogy figyelembe kellene vennie a kiadó szándékát bibliográfiájának összeállításakor, az RMNy által kiadói kolligátumokként leírt nyomtatványok részeit önálló tételekként szerepelteti bibliográfiájában (például RMK I. 1243), ahogy a több kötetes műveket is, amennyiben a kötetek nem ugyanabban az évben készültek. Kíváncsi lennék, hogy az RMNy szerkesztői miért tértek el ettől az egyszerű, logikus, és ami nagyon lényeges, problémamentes rendszertől. Ez a szerencsétlen döntés azután oda vezetett, hogy minden eltérést az általuk felállított kánonból hiánynak tartanak, ami attól eltér, az töredék. Ez a könyvtárosok és a bibliográfusok számára nem létező probléma,

mivel egyszerűbbé teszi munkájukat, azonban a könyvgyűjtőket és az antikváriusokat hátrányosan érinti. Nagyon nem mindegy ugyanis, hogy egy töredék van egy gyűjteményben, vagy egy önálló bibliográfiai tétel. A jelenlegi kánon, az OSzK bibliográfiai műhelye ragaszkodik Petrik Géza rendszeréhez, ugyanakkor a jóval nagyobb tekintély, Szabó Károly rendszerét elveti.

Szeretnék még szólni a könyvtárakról is, mivel a temérdek nyomtatvány tárolása egyre reménytelenebb feladat. Úgy látom, hogy nem kell minden kiadványt okvetlenül beszerezni, hiszen rengeteg értéktelen szövegű és kivitelű nyomtatvány jelenik meg. Ezeket elég digitalizált formában tárolni, sok helyet megspórolva. A magyar viszonyok között fennmaradt Kádár-kori rekvizitum, a könyvtárellátó (KELLO) látja el a könyvtárakat. Tartsuk már annyira a könyvtárosokat, hogy figyelemmel kísérve a megjelent nyomtatványokat, közvetlenül a kiadóktól vásárolhassanak. A jelenlegi helyzet életben tart egy felesleges vállalatot, amelyik, abból tartja fenn magát, hogy a kiadókon élösködik. Egyre gyakrabban előfordul, hogy tudósok helyett technokratákat neveznek ki a történelmi könyvtárak élére a világban, nem egy esetben olyanokat, akik régi könyveket csak vitrinben vagy fényképeken láttak. Művelt emberek helyett menedzserek kellene. Így állunk, és nem csak Pannoniában.

BORDA LAJOS

KÖNYVÉSZETI GONDOLATOK

Második rész

Az első részben a bibliográfiai teljességgel kapcsolatos gondolataimról írtam, most Petrik Géza könyvészet leváltó, új nemzeti bibliográfia létrehozására tett javaslataimat és indokaimat foglalom meg.

Számos alkalommal szembesültem Petrik könyvészetének hiányosságaival. Nemcsak a hiányokra gondolok, hanem arra is, hogy még a címleírások egységesítése sincs megoldva.

Tudom, hogy tökéletes bibliográfia szinte nem létezik, de az utóbbi évben két sokkoló élmény is ért ezzel kapcsolatban, és ez indított e második rész megírására.

1. A Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok első kötetében (Knapp Éva: Martin von Cochem Magyarországon, első rész) leírt könyveknek több mint harmada, a sajtó alatt lévő második kötetben leírt könyveknek pedig több mint hetven százaléka könyvészetileg ismeretlennek bizonyult.
2. Az 1768. évi kassai kalendáriumot (Calendarium Cassoviense ad Annum M.DCC.LXVIII...) lapozgatva akadtam rá a kassai Akadémiai (Jezsuita) Nyomda 1767. évi könyvjegyzékére. A lista az aprónyomtatványokat nem tartalmazza. Összevetve a megjelent darabokat a magyar könyvészetben regisztrált tételekkel, kiderült, hogy a megjelent könyveknek hozzávetőleg csupán tíz százaléka található Petrik bibliográfiájában (ide értve a pótköteteket is).

Ezek a riasztó számok nyilvánvalóvá tették számomra, hogy a Szabó Károlyt követő, Petrik Géza nevével jelzett időszak földolgozása ezer sebből vérzik, és rosszabb a helyzet, mint gondoltam. Mindig kerülhetnek elő ismeretlen nyomtatványok, de ha egy részterületet kutatva ilyen mennyiségű ismeretlen anyag bukkan elő, akkor magát a rendszert is meg kell vizsgálni, és átgondolni az eddig követett gyakorlat helyességét, célravezető voltát.

Mindezek fényében nyilvánvaló, hogy Petrik könyvészetét, mint a magyar bibliográfiatörténet meghatározó művét, érdemei elismerése mellett nyugállományba kell helyezni, és elkezdni egy korszerű nemzeti bibliográfia előmunkálatait.

Az elmondottakból következik, hogy magát a gyűjtést nem, de további pótkötetek nyomtatott formában való kiadását már feleslegesnek tartom.

Tervezik az RMNy folytatását, ha befejezték a 17 századot, melyben a 18. századi nyomtatványokat dolgoznák fel. Az 1700-ig terjedő időszak könyvészetének lezárása, a jelenlegi tempó mellett körülbelül húsz év múlva várható. Belátható, hogy ilyen sebesség mellett a 18. századi könyvanyag feldolgozása is legalább száz esztendő. Ez elfogadhatatlan, mondhatnám nevetséges. Mindezek után nyilvánvaló, hogy új rendszerben kell elkezdni az 1701 és 1920 között (a történelmi Magyarország megszűnésének dátuma) megjelent nyomtatványok számbavételét, feldolgozását.

Erre vonatkozó javaslataim a következők:

Az új nemzeti bibliográfia egyik része az 1700 és 1850 közötti időszakot dolgozza föl, a másik az 1850 és 1920 közötti időszakot. Javasolom, hogy nyomdák szerint kezdjék el az anyaggyűjtést, a már meglévő, Clavis Typographorum adatbázisára építkezve. A gyűjtést tegyék publikussá az interneten, lehetővé téve a gyűjtőknek, de tulajdonképpen bárki számára, hogy bővíthessék az adatbázist, amire talán ösztönzést ad, ha az adatközlők monogramja szerepel a tétel után, nemkülönben a már ismert tételeket az új rendszerbe illesztő bibliográfusoké is. A monogramok feloldása evidencia. A hiányos impresszumadatokkal megjelent, vagy ezeket nélkülöző nyomtatványok külön rendszerben kerüljenek földolgozásra. Minden részfeladat mellé ki kell nevezni egy felelőst, és ha erre a nemzeti könyvtár illetékes csoportja kevés, akkor be kell vonni a munkába tehetséges bibliográfusokat, bárhol is legyenek állásban, vagy állás nélkül.

Miután a már említett Régi Magyarországi Vallásos Nyomtatványok első két kötetének anyaga három év gyűjtésének az eredménye, úgy gondolom, hogy az előmunkálatok anyagát, hozzávetőleg öt, de legalább tíz éven belül el lehet kezdeni publikálni. Petrikkel ellentétben minden nyom-

tatvány, de minden változat is önálló számmal szerepeljen a bibliográfiában, hogy egyértelműen azonosítható legyen minden darab. Ezek után lehet szó, egy hierarchikusan felépített csapat részvételével, egy ábécé rendben feldolgozott, nemzeti bibliográfia összeállításáról.

Az új nemzeti bibliográfia létrehozásának fontosságáról meg kell győzni a Nemzeti Kulturális Alap vezetőit, hogy folyamatosan biztosítsanak forrást ehhez a vállalkozáshoz.

Most nem foglalkozom részproblémákkal, részletkérdésekkel. Egyrészt, ezek száma légiónyi, másrészt pedig ezekről csak azután érdemes beszélgetni, ha az alapokról egyetértés született. Az általam vázolt elképzelésről remélhetően elmondják véleményüket a szakmabéliek, esetleg más rendszert javasolnak, érdeklődéssel várom a hozzászólásokat.